

De oude man van Masyaf

De westerse legendes rond de nizarische ismailieten

Frank G. Bosman

Amsterdam University Press

Deze uitgave is mede tot stand gekomen dankzij financiële bijdragen van het Sormani Fonds, de Gravin van Bylandt Stichting en de Tilburg School of Catholic Theology.

Ontwerp omslag: Robin Van Mieghem
Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 4855 939 8
e-ISBN 978 90 4855 940 4
NUR 694

© F.G. Bosman / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2023

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Voor mijn goede vriend en collega Jan Jaap

Inhoud

Introductie: Gedrogeerde sluipmoordenaars	9
1 De geschiedenis van de nizarische ismaïlieten	13
Alamoet en de geschiedenis van de Perzische nizarieten	14
Masyaf en de geschiedenis van de Syrische nizarieten	16
2 De legende begint: Christelijke kronieken	21
Het Jeruzalemtractaat: op zoek naar bondgenoten	23
Assassijnen en tempeliers: bekering en verraad	27
Een graaf sterft: de moord op Raymond II	35
Het rapport aan Frederik Barbarossa	38
3 Een koningsdrama: De moord op Koenraad van Jeruzalem (1192)	45
Gestolen schepen en onoprechte bekeringen	47
Moordenaars worden verhoord	55
Brieven die maar niet overtuigen	64
4 De legende gaat verder: Nogmaals de christelijke kronieken	75
De moord op een jongeling	75
De sprong der doden	77
Martelaren en slaven	83
Het uitwisselen van ringen en hemden	94
5 Nieuwsgierige reizigers naar de Oriënt	109
Een cohort van 400 assassijnen	109
De wonderbare avonturen van Marco Polo	111
Land van wijn en melk	115
Ketterse priesters en de Kinderkruistocht	118
6 Exotisch en erotisch: Middeleeuwse fictie	125
De Occitaanse gedichten	125
Dante's perfide assassijn	131
Boudewijn II en Yvorie	133
7 Op naar de moderniteit: Van assassijnen naar nizarieten	145
Tussen feiten en fictie	145
Kritische studies	149

8 Van Alamoet naar Bernini: De assassijnen in de moderne wereld	153
Seks, drugs en een vleugje magie	154
Baphomet en de tempeliers	157
Het corps van de vrijdenkers	160
Het 'Credo van de Assassijnen'	162
9 Afsluiting: De assassijnse legendes	167
Appendices	171
Index	181

Introductie

Gedrogeerde sluipmoordenaars

Dan Brown behoort tot de bestverkopende schrijvers van religie Thrillers van de eenentwintigste eeuw. Zijn romans bevatten een prettige mix van mysterie, list, bedrog en een likje romantiek, vaak overgoten met een complottheorie over christelijke of in het christendom gewortelde orden en genootschappen zoals de tempeliers of de illuminati. Zijn bekendste werk is ongetwijfeld *De Da Vinci Code* uit 2003, over de bloedlijn van Jezus en Maria Magdalena, dat in 2006 werd verfilmd met Tom Hanks in de hoofdrol.

Het megasucces van *De Da Vinci Code* zorgde er ook voor dat een van Browns eerdere romans opnieuw in de belangstelling kwam te staan: *Het Bernini mysterie*. Hoewel de Nederlandse vertaling van het boek pas in 2003 werd uitgegeven, stamt het Engelse origineel *Angels & Demons* al uit 2000. In 2009 werd ook dit boek van Brown verfilmd met wederom Hanks in de rol van Robert Langdon, de Harvard-hoogleraar 'symbologie'. In *Het Bernini mysterie* moet Langdon in Rome op pad tijdens een conclaaf.

In Vaticaanstad krijgt de Amerikaanse professor echter te maken met een onbarmhartige tegenstander. Deze huurmoordenaar heeft het gemunt op de vier *papabili*, de kardinalen die kans maken tot de volgende paus gekozen te worden. Brown maakt er nogal een nummertje van de verdorvenheid van Langdons antagonist goed in de verf te zetten:

Vandaag streed hij hun strijd, streed hij tegen de vijand waar zij eeuwenlang tegen hadden gevochten, al vanaf de 11e eeuw... toen de kruisvaarders zijn land voor het eerst hadden geplunderd, zijn mensen hadden verkracht en vermoord, hen als onrein hadden bestempeld en hun tempels en goden hadden ontheiligd. Zijn voorouders hadden een klein maar gevaarlijk verdedigingsleger gevormd. De soldaten ervan waren door het hele land beroemd geworden als beschermers, bedreven doders die overal rondzwierven en elke vijand afslachtten die ze tegenkwamen. Ze waren niet alleen befaamd om hun brute moorden, maar ook om het feit dat ze hun slachtpartijen vierden door zich daarna met drugs te bedwelmen. Daarvoor gebruikten ze een krachtig verdovend middel dat ze hasjiesj noemden. Naarmate hun bekendheid groter werd, kregen deze levensgevaarlijke mannen de naam Hassassin, letterlijk 'gebruikers van hasjiesj'. De naam Hassassin of Assassijn werd in bijna elke taal ter wereld een synoniem voor de dood. Het wordt vandaag de dag nog steeds gebruikt, zelfs in modern Engels. Maar net

als het vak van moordenaar had ook het woord zich ontwikkeld. Het luidde nu *assassin*, moordenaar.¹

Wat Brown hier in enkele zinnen beschrijft, is een trefzekere samenvatting van wat in de westerse wereld bekend is geworden als de assassijnse legende. Deze legende vindt zijn oorsprong in de verhalen en kronieken van de christelijke kruisvaarders uit de dertiende en veertiende eeuw, maar werd onderdeel van de westerse canon door de wereldberoemde beschrijving van de Venetiaanse koopman Marco Polo, die claimt dit bijzondere bergvolk persoonlijk te hebben ontmoet op een van zijn reizen naar het Oosten. Tot op de dag van vandaag komen we de legende tegen, in romans als die van Dan Brown, maar ook in films als de *Prince of Persia. Sands of Time* van Mike Newell uit 2010 en in de videogameserie *Assassin's Creed* van het Canadese Ubisoft (2007-heden).

Het beeld dat ons westers collectief geheugen van deze assassijnen heeft gevormd, is dat van islamitisch geïnspireerde sluipmoordenaars die het presteerden zonder het minste spoor achter te laten en met vanzelfsprekende inzet van hun eigen leven om koningen, hertogen en andere hoogwaardigheidsbekleders om te leggen – waarbij niets of niemand ze tegen kon houden. De assassijnen woonden in onneembare bergforten in Perzië en Syrië en zouden extreem loyaal zijn geweest aan hun leider, die zijn volgelingen het paradijs beloofde als beloning voor hun diensten aan hem. Het idee dat de moordenaars *high on drugs* waren tijdens het uitvoeren van hun opdrachten, leidde tot een interessante etymologie. Brown refereert eraan in de passage die we net geciteerd hebben: ‘assassijn’ komt van het Arabische *hassassin*, wat ‘hashgebruikers’ betekent. En *hassassin* is in meerdere West-Europese talen herkenbaar in het woord voor ‘moordenaar’, waaronder het Engels en het Frans (*assassin*), het Italiaans (*assassino*) en het Spaans (*asesino*). Op de etymologie gaan we later uitgebreid in.

Ook in de reguliere media duikt de assassijnse drugslegende zo nu en dan op. Bijvoorbeeld in 2014, toen de wereld in oorlog was met de extremisten van Islamitische Staat. In september van dat jaar verscheen er een merkwaardig bericht in de media: IS-soldaten zouden collectief aan de drugs zitten. *Bloomberg Businessweek* publiceerde een interview met een zekere Ferhat, lid van een Koerdische militie die de stad Kobane verdedigde tegen de oprukkende IS-troepen.² Ferhat vertelde over de waanzin van sommige IS-strijders. ‘Een van die gasten stormde recht op ons af terwijl hij met een lang mes zwaaide. We schoten hem dood.’ Ferhat wist

1 Dan Brown, *Het Bernini mysterie*, vertaald door Josephine Ruitenbergh, Amsterdam: Luitingh-Sijthoff (2003 [2000]), p. 23.

2 Piotr Zalewski, ‘How Islamic State Wages War’, *Bloomberg Businessweek* (16-09-2014), <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-09-26/are-islamic-state-fighters-on-drugs>.

wel waar die IS-soldaten hun dapperheid en roekeloosheid aan te danken hebben. 'Als we ze gevangennemen, vinden we soms injectienaalden in hun bagage.' En soms vonden de Koerdische militieleden zelfs 'capsules of ampullen in de mond' van hun gedode vijanden.

Vanaf 2014 tot 2017 verschenen nog enkele journalistieke artikelen over het drugsgebruik onder de strijders van de Islamitische Staat.³ Daarin werd al snel duidelijk dat de IS-strijders geen gebruikmaakten van drugs als cocaïne of xtc, maar van oppeppende middelen zoals Captagon. Captagon bevat de werkzame stof fenethyline, dat aanvankelijk gebruikt werd tegen depressie en voor het stimuleren van de concentratie bij kinderen met ADHD. De stof wekt geen dromen of wanen op, maar scherpt de zintuigen en stelt de gebruikers in staat langere tijd zonder slaap te kunnen. Helaas is het spul wel zeer verslavend.⁴ Bovendien lijkt IS de aloude gewoonte van terroristische regimes en groeperingen overgenomen te hebben, namelijk het verhandelen van drugs om snel aan grote sommen geld te komen.⁵

Slechts weinigen zullen weten dat achter alle uiteenlopende verhalen over moderne *assassins* historisch gezien een sjiitische sekte schuilgaat, de nizarische ismailieten. Deze groepering slaagde er ondanks haar beperkte omvang in om in 1090 een klein onafhankelijk rijk te stichten in Perzië. Het staatje zou het tot 1256 volhouden alvorens te moeten buigen voor de Mongoolse horden. In zijn 166-jarig bestaan wist het zowel de kruisvaarderstaten van Jeruzalem, Edessa, Antiochië en Tripoli van het lijf te houden als de legers van de legendarische Saladin te weerstaan. Tot op de dag van vandaag bestaan de nizarische ismailieten min of meer voort, onder leiding van prins Kariem al-Hoesseini, die door hen als de 49e imam wordt erkend en als Aga Khan IV regeert over de wereldwijde ismailitische gemeenschap.

De Syrische tak van de nizarische ismailieten, met het fort Masyaf als hoofdkwartier, maakte indruk op de politici en kroniekschrijvers van de kruisvaardersstaten

3 Josie Griffiths, 'ISIS fighters are said to be "pumped full" of this drug before being sent on a mission', *News.co.au* (17-08-2017), www.news.com.au/world/middle-east/isis-fighters-are-said-to-be-pumped-full-of-this-drug-before-being-sent-on-a-mission/news-story/obfabef9e16ad64de92b9cc9876fo61a; Jack Detsch, 'Pentagon says captured Islamic State fighters hooked on drugs', *AL-Monitor* (16-08-2017), www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/08/pentagon-captured-islamic-state-fighters-iraq-raqqa-drugs.html; en Adnan Khan, 'What really fuels Islamic state?', *Maclean's* (19-11-2015), www.macleans.ca/news/world/what-really-fuels-islamic-state.

4 Richard Rawson, Larissa Mooney en Walter Ling, 'Stimulants', in: Avram Mack, Kathleen Brady, Sheldon Miller en Richard Frances (red.), *Clinical textbook of addictive disorders*, 4e editie, New York: The Guilford Press (2016), p. 204.

5 Colin Clarke, 'ISIS is so desperate it's turning to the drugs trade', *Fortune* (24-07-2017), <http://fortune.com/2017/07/24/isis-mosul-defeated-news-territory-islamic-state-drugs>; Kyle Rempfer, 'us-led coalition destroys Islamic State narcotics cache, including 300,000 so called "Jihadi pills"', *MilitaryTimes* (18-06-2018), www.militarytimes.com/news/2018/06/18/us-led-coalition-destroys-islamic-state-narcotics-cache-including-300000-so-called-jihadi-pills.

door een drietal politieke moorden, met als hoogtepunt (of dieptepunt) de moord op Koenraad I, de koning van Jeruzalem, in 1192. Hun zorgvuldig geplande en uitgevoerde acties bezorgden de nizarieten de reputatie van gewetenloze sluipmoordenaars. De leider van de Syrische nizarieten, Rashid ad-Din Sinan, kreeg als 'de Oude Man van de Berg' mythische proporties in de christelijke kronieken van Willem van Tyrus, Burcardus van Straatsburg en Arnold van Lübeck. Zijn onderdanen zouden hem blindelings gehoorzamen en zelfs bereid zijn van hoge torens af te springen als hij hun dat opdroeg. Niemand was veilig als hij zijn volgende doelwit had aangewezen.

De vraag is natuurlijk: hoe is het zo gekomen? Welke weg heeft dit verhaal afgelegd, waarin een bescheiden Syrische dependance van een kleine sjiiitische sekte uit Perzië uitgroeide tot een legendarisch leger van gedrogeerde sluipmoordenaars? In dit boek, *De oude man van Masyaf*, wordt voor de eerste keer in het Nederlandse taalgebied deze literaire reis ontrafeld: via de Latijnse en Oudfranse kronieken en reisverslagen uit de twaalfde, dertiende en veertiende eeuw naar de verhalen van Dante Alighieri en Marco Polo, om uit te komen bij *Het Bernini mysterie* en de *Assassin's Creed*-gameserie in de eenentwintigste eeuw.

Wat betreft het transcriberen van Arabische namen hebben we gekozen voor de meest voorkomende variant binnen het Nederlands taalgebied. Alle vertalingen van de historische kronieken en reisverslagen zijn van mijn hand met uitzondering van de citaten uit het werk van Marco Polo, waarvoor we gebruik hebben gemaakt van een reeds bestaande Nederlandse vertaling. Voor het vertalen van de Oudfranse teksten is samengewerkt met Pierre Faure. Ik ben hem daarvoor zeer dankbaar.

In het vervolg van het boek lopen de termen 'assassijnen', 'nizarieten' en 'nizarische ismailieten' soms noodzakelijkerwijs wat door elkaar heen, hoewel we hebben geprobeerd om de eerste term vooral te gebruiken als het om het westerse perspectief op de nizarieten gaat en de andere twee in gevallen van historische reconstructie van de sekte. In dit boek ontbreken de primaire Arabische bronnen van en over de nizarieten, aangezien wij ons hebben geconcentreerd op de westerse bronnen en de daarin voorkomende en daaruit voortkomende assassijnse legendes.